

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет

Кафедра конституційного,
адміністративного та фінансового
права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Господарське право»

на тему:

„Правове регулювання банківської діяльності”

Студента 3 курсу ПР - 33 групи
Галузь знань 0304 «Право»
Напрямок підготовки 6.030401 «Правознавство»
Вовчук А.Б.
Керівник: д.ю.н., проф. Гречанюк С.К.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Загальнотеоретична характеристика правового регулювання банківської діяльності в Україні.....	5
1.1.Поняття та структура банківської системи України.....	5
1.2.Джерела правового регулювання банківської діяльності.....	10
1.3.Форми регулювання банківської діяльності.....	15
Розділ 2. Види та функції банків згідно законодавства України.....	19
Розділ 3. Особливості правового статусу державного банку України.....	31
Висновки.....	38
Список використаних джерел.....	42

ВСТУП

В Україні банківська діяльність сучасних банків базується насамперед на здійсненні банківських операцій щодо надання кредитів, залучення депозитів і здійснення розрахункових операцій власних клієнтів.

Основними принципами діяльності банків є принципи законності, нормотворчості, незалежності, економічної самостійності, спеціальної правоздатності, дотримання банківської таємниці. Сьогодні вітчизняна банківська система неповною мірою відповідає міжнародним стандартам.

Важливими передумовами наближення її до рівня європейських держав є подальший розвиток та вдосконалення банківського законодавства.

Тому необхідними є дослідження регулювання банківської діяльності в Україні, вивчення зарубіжного досвіду та врахування його позитивних тенденцій.

У період інтеграції України у світовий фінансовий простір законодавче регулювання банківської діяльності посідає одне з провідних місць у дослідженнях вітчизняних науковців та практиків, оскільки банківська сфера відіграє значну роль у розвитку економічних процесів, які відбуваються в Україні.

Перш за все, звернемося до аналізу поняття «державне регулювання банківської діяльності». Так, О. Орлюк розглядає державне регулювання банківської діяльності як одну із «форм державного управління, що становить собою систему заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган) забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків, а також попереджає дестабілізуючі процеси у банківському секторі». Подібне визначення дає й О. Любунь, В. Міщенко, А. Яценюк, В. Коваленко, О. Корнева схиляються до думки, що під державним регулюванням банківської діяльності слід розуміти відповідну правову базу, тобто закони, що регламентують діяльність банків, а також ухвалення

відповідними установами, уповноваженими державою, що регламентують функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив. Положення базуються на чинному законодавстві, конкретизують та роз'яснюють основні пункти законів та визначають межі поведінки банків, які сприяють надійному та ефективному функціонуванню банківської системи.

У науковій літературі дослідженню поняття «законодавче регулювання банківської системи» в Україні присвячені роботи таких провідних науковців, як Є. Алісова, А. Бадтиєва, Я. Гейвандова, Р. Гриценко, Т. Гудзь, І. Заверуха, Л. Воронова, С. Козьменко, І. Д'яконова, В. Коваленко, О. Костюченко, В. Кротюк, Є. Кубко, Т. Латковська, О. Любунь, О. Орлюк, О. Пастушенко, О. Поздняков, А. Селіванова, Г. Шемшученко, А. Яценюк та ін.

Метою курсової роботи є дослідження поняття, видів та правового становища банків.

Об'єктом дослідження є правове становище банків.

Предметом дослідження є особливості правового становища банків.

Метою курсової роботи продиктовано основні завдання:

- охарактеризувати поняття та структуру банківської системи України;
- вивчити види і функції комерційних банків та Національного банку України;
- проаналізувати джерела правового регулювання банківської діяльності;
- дослідити форми регулювання банківської діяльності;
- визначити особливості правового статусу державного банку України.

Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та структура банківської системи України

Банківська діяльність тісно пов'язана з фінансовою функцією держави. Для реалізації власних завдань і функцій держава повинна мати відповідні фінансові ресурси. Фінансове право розглядає фінансову діяльність держави як об'єктивну необхідність, яка є процесом збирання, розподілу, перерозподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів, що забезпечують практичне виконання всіх державних завдань. Отже, науковці вважають, що фінанси виступають як система економічних відносин, що виражають утворення та використання фондів грошових коштів в інтересах забезпечення розширеного відтворення та задоволення інших суспільних потреб.

Фінансові ресурси завжди пов'язані з використанням грошей, рух яких опосередковано впливає на формування, розподіл та перерозподіл валового внутрішнього продукту, і одним з важливих завдань діяльності держави в фінансовій сфері – є організація грошового обігу. Оскільки обов'язковим суб'єктом грошового обігу є банки, держава повинна регулювати банківську діяльність. Тобто, суть фінансової діяльності держави в банківській сфері, це – регулювання та розвиток банківської системи та інших фінансово-кредитних установ, а також, враховуючи закони ринкової економіки, сприяння отриманню ними прибутків, і завдяки цьому підтримування стабільності всієї грошово-кредитної системи та довіри до неї з боку населення. Водночас держава повинна впливати через банківську систему на економічний розвиток суб'єктів господарювання та на зростання обсягу державних фінансів та їх подальший обіг у фінансовій сфері.

Враховуюче необхідність удосконалення правового забезпечення державного регулювання фінансової системи і її складової банківської, потребує уточнення зміст банківської діяльності її поняття, і визначення рис, що вказують на її місце в системі інститутів фінансового права.

Банківська діяльність є одним з елементів фінансової діяльності держави і складність банківської діяльності полягає в тому, що вона охоплює обіг як державних, так і приватних фінансових ресурсів причому зв'язок між ними часто є міцним і нерозривним. У чинному Законі України «Про банки і банківську діяльність» визначається банківська діяльність, як залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банківська діяльність (banking) – залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банківську діяльність визначають через банківські послуги, які банк надає своїм клієнтам. Банк має право надавати банківські та інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування).

Банк має право надавати своїм клієнтам (крім банків) фінансові послуги, в т.ч. шляхом укладення з юридичними особами (комерційними агентами) агентських договорів. Перелік таких фінансових послуг встановлюється Національним банком.

Крім надання фінансових послуг, банк може здійснювати діяльність щодо:

- 1) інвестицій;
- 2) випуску власних цінних паперів;
- 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей;

- 4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа;
- 5) інкасації коштів і перевезення валютних цінностей;
- 6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій);
- 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.

Отже, сутність банківської діяльності законодавець обмежує переліком тільки трьох основних банківських операцій, який, по-перше, є значно ширшим, оскільки інші банківські операції містяться у наступних статтях закону, а по-друге, визначення є звуженим тільки до права на надання банківських операцій, якими банківська діяльність не обмежується.

Після прийняття Декларації про державний суверенітет України в 1991 році постало питання щодо створення власної фінансово-кредитної системи.

Постановою Верховної Ради України від 20 березня 1991 року «Про порядок введення в дію Закону України "Про банки і банківську діяльність"» було оголошено власністю України Український республіканський банк Держбанку СРСР, Український республіканський банк державного комерційного промислово-будівельного банку "Укрпромбанк", Український республіканський банк Ощадного банку СРСР, Український республіканський банк Зовнішекономбанку СРСР з їх мережами, обчислювальними центрами, з усіма активами і пасивами. Згідно з цією постановою на базі Українського республіканського банку Держбанку СРСР було створено Національний банк України з його регіональними управліннями.

За час свого існування банківська система пройшла два етапи

I етап - (1991-1993 рр.) - етап активного становлення та розвитку банківської системи;

II етап - (1993-1998 рр.) - етап стагнації та зростання банківської кризи.

Негативні наслідки 1-го етапу [12, с. 124-125].

- реформування банківської системи випереджало реформування економіки і як наслідок - тіньові обороти капіталу, відплив капіталу за кордон;
- призупинено створення законодавчої бази щодо банківської системи;
- Національний банк України не створив системи страхування депозитів і кредитів.

Негативні наслідки II-го етапу — етапу стагнації і кризи.

- скорочення кількості банків;
- гальмування зростання банківського капіталу;
- погіршення фінансового стану банків.

Причини кризових явищ банківської системи.

- криза реальної економіки;
- грошово-кредитна політика Національного банку України;
- внутрішньобанківські фактори.

Банківська система - організаційна сукупність різних видів банків у їх взаємозв'язку, яка існує в тій чи іншій країні в цілком визначений історичний період.

Однорівнева банківська система передбачає горизонтальні зв'язки між банками, універсалізацію їх операцій та функцій. Усі банки, що діють у країні (включаючи й центральні банки), перебувають на одній ієрархічній сходинці, виконують аналогічні функції з кредитно-розрахункового обслуговування клієнтури.

Такий принцип побудови банківської системи характерний для економічно слаборозвинених країн, а також для країн з тоталітарним, адміністративно-командним режимом управління [6, с. 24-25].

Дворівнева банківська система, яка характерна для країн з ринковою економікою, складається з двох рівнів.

Верхній рівень - центральні (емісійні) банки, які є банками в повному значенні цього слова лише для двох категорій клієнтів: банківських інститутів та урядових структур.

Нижній рівень - комерційні банки, клієнтами яких є підприємства, організації, населення.

Сьогодні в більшості країн світу функціонує дворівнева банківська система. За такою системою відносини між банками будуються в двох площинах: по вертикалі і по горизонталі.

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, що створені і діють на території України.

Банки в Україні можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані. За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими).

Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами операцій. Національний банк України здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій.

Банк набуває статусу спеціалізованого банку у разі, якщо більше 50 відсотків його активів є активами одного типу. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку у разі, якщо більше 50 відсотків його пасивів є вкладками фізичних осіб.

Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України, Закону України „Про банки і банківську діяльність”, Закону України "Про Національний банк України", інших законодавчих актів та нормативно-правових актів Національного банку України [3].

Банки мають право самостійно володіти, користуватися та розпоряджатися майном, що перебуває у їхній власності.

Держава не відповідає за зобов'язаннями банків, а банки не відповідають за зобов'язаннями держави, якщо інше не передбачено законом або договором.

Національний банк України не відповідає за зобов'язаннями банків, а банки не відповідають за зобов'язаннями Національного банку України, якщо інше не передбачено законом або договором.

Органам державної влади і органам місцевого самоврядування забороняється будь-яким чином впливати на керівництво чи працівників банків у ході виконання ними службових обов'язків або втручатись у діяльність банку, за винятком випадків, передбачених законом.

Шкода, заподіяна банку внаслідок такого втручання, підлягає відшкодуванню у порядку, визначеному законом.

Банки в Україні створюються у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або кооперативного банку.

Законодавство про господарські товариства поширюється на банки у частині, що не суперечить Закону України „Про банки і банківську діяльність”.

1.2. Джерела правового регулювання банківської діяльності

Правове регулювання банківської діяльності — це галузь публічно-правового впливу, метою якого є надання сприяння вирішенню загальнодержавних завдань.

Банківська система — це об'єкт державного фінансово-правового регулювання, оскільки вона пов'язана із суспільними відносинами, які виникають у процесі фінансової діяльності держави для забезпечення безперебійного фінансування функціонування держави, місцевих органів самоврядування та всіх публічних суб'єктів, існування яких визнається державою, оскільки безпосереднім предметом банківської діяльності є кошти забезпечення їх обороту.

Закон України «Про Національний банк України» майже повністю відповідає ст. 108 Договору про Європейське співтовариство, яка вимагає обов'язкову незалежність Європейського центрального банку, і центральні банки всіх європейських країн повинні бути автономними. Незалежність Європейського Центрального банку складається з п'яти компонентів: 1) цільова автономія; 2) функціональна автономія; 3) інституційно-фінансова автономія; 4) особиста автономія; 5) юридична автономія.

Об'єктом регулювання банківської діяльності є відносини, які виникають у процесі утворення, ліквідації Національного банку України, банків та небанківських кредитних організацій другого рівня банківської системи України, філіалів і представництв іноземних банків в Україні, а також здійснення ними банківських операцій та інших видів банківської діяльності.

Вплив держави на банківську діяльність можна вважати як державні обмеження банківської діяльності в інтересах захисту господарюючих суб'єктів, усієї економіки, прав громадян, досягнення якісного виконання основних функцій банківської системи в економіці. Але ж Національний банк України, як і Центральний банк у кожній країні, є органом державної влади, який наділено владними повноваженнями, тому банківське регулювання — це державне регулювання діяльності банків.

Банківське регулювання — це різновид керівного впливу держави на учасників банківських відносин. Сутність регулювання — це впорядкування, налагодження, у встановленні вірної взаємодії і створення умов нормального функціонування.

Регулятивний вплив держави на банківський сектор економіки виявляється у прийнятті нормативно-правових актів державними органами, до повноважень яких входить керівництво банківським сектором економіки.

У процесі державного регулювання відносин з банківської діяльності використовуються не тільки імперативні методи, але й цивільно-правові,

договірні механізми. Норми цивільного права регулюють відносини з банківської діяльності, які не пов'язані зі здійсненням міждержавно-владних повноважень. Наприклад, у грудні Кабінет Міністрів України і Національний банк проводять тендер на визначення уповноваженого комерційного банку, який буде обслуговувати бюджетні кошти. Переможці укладають договори із Казначейством України.

Національний банк проводить рефінансування комерційних банків, видає поручительства і гарантії.

У залежності від правової форми банківське регулювання може бути нормативно-правовим, індивідуально-правовим і договірним. Нормативно-правове — це створення компетентним органом держави акта, норми якого регулюватимуть банківську діяльність. Індивідуально-правове — це застосування норм права (як фінансового, так і цивільного) компетентним органом, як правило, Національним банком, до конкретних життєвих обставин шляхом прийняття індивідуального акта. Наприклад, надання Національним банком України конкретному банку ліцензії на здійснення банківської діяльності.

У сфері державного регулювання банківської діяльності є специфіка, оскільки суб'єкти і об'єкти регулювання мають особливий статус, існує два види державного регулювання: зовнішнє — з боку органів законодавчої і виконавчої влади шляхом видання нормативно-правових актів; внутрішнє — яке здійснюється Національним банком України як елементом дворівневої банківської системи України шляхом прийняття нормативно-правових, індивідуально-правових актів, оскільки Національний банк є органом державного управління, наділеним особливими повноваженнями і незалежного від інших органів державного управління.

Стабільність банківської системи буде досягнута за умови чіткого визначення завдання банківського регулювання органами банківського нагляду.

Саме правильно поставлені завдання та розроблена регулююча політика держави забезпечать стабільне функціонування банківської системи, ефективний розвиток національної економіки та підвищення рейтингів українських банків на світових фінансових ринках. Регулювання банківської діяльності необхідне на будь-якому етапі розвитку економічних відносин і на сьогоднішній день є невід'ємною складовою державної політики.

Головною метою банківського регулювання є забезпечення стабільності банківської системи, оскільки банківська діяльність – це вид економічних відносин, який залежить від розвитку економічних процесів у країні і в той же час може впливати на них. Тому держава повинна оперативно реагувати на ринкові події, бути готовою переглядати політику регулювання з урахуванням нових змін і тенденцій на ринку [12, с. 124-125].

На мою думку, державне регулювання банківської системи України має бути спрямовано на: створення нормативно-правового поля діяльності комерційних банків, власне таке регулювання відповідало б сучасним тенденціям банківської діяльності; побудову системи взаємозв'язків та взаємозалежності між державними органами влади при реалізації фіскальної та монетарної політики; формування конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи за умов світових інтеграційних процесів; здійснення ефективного та своєчасного нагляду за дотриманням чинного банківського законодавства банками України; координацію діяльності державних урядових структур на ринку зовнішніх запозичень.

Державне регулювання діяльності банків реалізується на двох рівнях. Загальне регулювання здійснює Верховна Рада України у формі законів та постанов. Спеціальне регулювання діяльності банків від імені держави здійснює Нацбанк. Формою регулювання в цьому випадку виступають його нормативні та індивідуальні акти. Метою державного регулювання діяльності

банків є безперервне і надійне функціонування банківської системи, яке б забезпечувало сталий розвиток економіки.

Правова інфраструктура банківського регулювання в Україні має три рівні:

– Законодавство. За відсутності єдиного систематизованого нормативно-правового акту, норми якого б урегульовували взаємовідносини, що виникають у сфері банківської діяльності, такого, як наприклад, Банківський кодекс, банківське законодавство, класифікують як загальне, такі спеціальне. До загального законодавства належать Закони України, які визначають основні принципи діяльності суб'єктів ринку, наприклад, Закон України «Про господарські товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», Закон України «Про державне регулювання ринку фінансових послуг», Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», Закон України «Про інвестиційну діяльність», Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» тощо [3].

– Серії регулятивних правил. Регулятивні (підзаконні нормативні) акти стосуються безпосередньо правил здійснення банківських операцій, які розробляють компетентні наглядові органи. Сюди можна віднести Постанови Кабінету Міністрів, Постанови Правління НБУ, Укази Президента. Приклади охоплюють і правила регулювання достатності капіталу; порядок формування обов'язкових резервів; правила здійснення валютних операцій тощо.

– Роз'яснення та коментарі до нормативно-правових документів. Це інтерпретація нормативно-правових актів, що надає наглядовий орган для деталізації своїх дій щодо застосування законодавства або регулятивних правил.

1.3.Форми регулювання банківської діяльності

Державне регулювання банківської діяльності як об'єкта господарського регулювання здійснюється всіма засобами господарського права, чим досягається оптимальний варіант упорядкування правовідносин з метою досягнення спільних цілей і що пов'язане з потребою поєднання відносно банківської діяльності регламентування майново-господарських та організаційно-господарських зобов'язань, економічної політики держави та засобів державного регулювання господарської діяльності.

Банківське регулювання - це регламентування діяльності банків і банківських операцій в Україні, здійснюване спеціальним державним органом - НБУ в межах його компетенції [13, с. 65-69].

НБУ відповідно до ст. 66 Закону "Про банки" здійснює таке банківське регулювання: адміністративне та індикативне. Переважна більшість засобів банківського регулювання закріплена в окремих нормативних актах НБУ. До адміністративного регулювання належать: реєстрація банків і ліцензування їх діяльності; встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; нагляд за діяльністю банків; надання рекомендацій щодо діяльності банків. Індикативним регулюванням є: встановлення обов'язкових економічних нормативів: визначення норм обов'язкових резервів для банків; встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій; визначення процентної політики; рефінансування банків; кореспондентських відносин; управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції; операції із цінними паперами на відкритому ринку; імпорт та експорт капіталу.

Окремо за формами регулювання НБУ прийнято такі нормативні акти.

Реєстрація банків і ліцензування їх діяльності регулюються Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб -

підприємців", Положенням про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів, затвердженим ПП НБУ № 306 від 08.09.2011 р. (далі - Положення НБУ про реєстрацію № 306), Положенням про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій, затвердженим ПП НБУ №281 від 15.08.2011 р.

Вимоги та обмеження щодо діяльності банків встановлюються НБУ фактично при прийнятті нормативних актів із приводу всіх форм банківського регулювання [13, с. 64-69].

Застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру, які є заходами впливу до банків, здійснюється НБУ на підставі Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затвердженого ПП НБУ № 369 від 28.08.2001 р., Положення про порядок накладення адміністративних штрафів, затвердженого ПП НБУ № 563 від 29.12.2001 р., статей 1665, 1666 Кодексу України про адміністративні правопорушення .

Національний банк застосовує до банків такі заходи впливу: 1) письмове застереження щодо припинення порушення та вжиття необхідних заходів для виправлення ситуації, зменшення невикористаних витрат банку, обмеження невикористано високих процентних виплат за залученими коштами, зменшення чи відчуження неефективних інвестицій; 2) скликання загальних зборів учасників, спостережної ради банку, правління (ради директорів) банку для прийняття програми фінансового оздоровлення або плану реорганізації банку; 3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку тощо; 4) видає розпорядження щодо: а) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі; б) встановлення для банку підвищених економічних нормативів; в) підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами; г)

обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій із високим рівнем ризику; д) заборони надавати бланкові кредити; е) накладання штрафів на керівників банків і банки; є) тимчасової, до усунення порушення, заборони власнику істотної участі в банку використовувати право голосу придбаних акцій (паїв); ж) тимчасового, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади; з) реорганізації банку; и) призначення тимчасової адміністрації; 5) відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку.

До банківських груп НБУ відповідно до ч. 8 ст. 73 Закону України "Про банки" застосовує окремі заходи впливу.

Для введення щоденного контролю за діяльністю банків і виконанням ними вимог Національного банку щодо усунення допущених порушень може встановлюватися особливий режим контролю за їх діяльністю, який є додатковим інструментом банківського нагляду, що використовується, як правило, одночасно із заходами впливу, які встановлені ст. 73 Закону України "Про банки" [3].

Перелічені заходи впливу є також інструментами банківського нагляду за банками з боку НБУ.

Нагляд за діяльністю банків Національним банком України здійснюється на підставі статей 67, 71-73 Закону "Про банки", Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 р. № 15-93 "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" (далі - Декрет Кабінету Міністрів України № 15-93), Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок, затвердженого ПП НБУ №276 від 17.07.2001 р.

Індикативне регулювання у вигляді встановлення обов'язкових економічних нормативів, визначення норм обов'язкових резервів для банків здійснюється на підставі Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні, затвердженого

ПП НБУ № 91 від 16.03.2006 р., Інструкції про порядок регулювання діяльності комерційних банків, затвердженої ПП НБУ № 368 від 28.08.2008 р.

Установлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій у частині кредитних операцій регулюється Положенням про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих витрат за кредитними операціями банків, затвердженим ПП НБУ № 279 від 06.06.2000 р., а з 01.01.2013 р. разом з іншими активними операціями Положенням НБУ № 23 від 25.01.2012 р.

Визначення процентної політики НБУ здійснюється з метою ефективного управління грошово-кредитним ринком, обсягами грошової маси в обігу, виконання функції кредитора останньої інстанції шляхом встановлення за операціями Національного банку України таких процентних ставок: облікова, за кредитами овернайт, рефінансування, за депозитами овернайт, залучення тимчасово вільних коштів банків згідно з Положенням про процентну політику Національного банку України, затвердженим ПП НБУ № 389 від 18.08.2004 р.

Інші засоби регулювання банківської діяльності належать більше до реалізації функцій самого НБУ і є інструментами його грошово-кредитної політики, а не формами впливу на банки.

Засоби регулювання банківської діяльності НБУ за функціональним змістом є заходами, способами дій, які застосовуються самостійно або в сукупності, ґрунтуються на Конституції України, господарському правопорядку та засадах підприємницької діяльності, відповідають передбаченим законами функціям і компетенції НБУ, спрямовані на досягнення функціональних цілей НБУ.

РОЗДІЛ 2. ВИДИ ТА ФУНКЦІЇ БАНКІВ ЗГІДНО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Банківська система України була утворена з уніфікованої системи, а законодавчою базою передбачався лише загальний принцип побудови банківської системи і зовсім було відсутнє визначення структури другого рівня. До початку 2001 року була відсутня як формальна, так і фактична спеціалізація банків, територіальна спеціалізація.

Комерційні банки, як правило, розглядаються у двох аспектах - широкому та вузькому:

- у широкому розумінні комерційний банк - це будь-який банк, що функціонує на другому після центрального банку рівні банківської системи;
- у вузькому розумінні комерційний банк - це банк, який виконує певний набір базових банківських операцій та єдиною метою якого є одержання максимального прибутку [5, с. 64-69].

Законом України "Про банки і банківську діяльність" визначено, що комерційний банк - це установа, функцією якої є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове і розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та інших банківських операцій.

До базових банківських операцій належать 16 операцій, які й визначають банк як фінансову установу (ст. 3 Закону України "Про банки і банківську діяльність").

Залежно від економічного змісту всі види діяльності комерційних банків прийнято поділяти на три групи:

- пасивні операції;
- активні операції;

– послуги.

Однак комерційні банки України можна згрупувати за категоріями, наведеними нижче:

— за формою власності: із 195 комерційних банків України (станом на 1 січня 2001 року) тільки 2 мають державну форму власності. Це державно-комерційний банк Ощадбанк і Укресімбанк. Інші банки — колективну форму власності;

— за приналежністю статутного фонду та способу його формування банки в Україні можуть створюватися у формі АТ, пайових і кооперативних банків. В Україні кількість пайових банків становить 13%. Акціонерних банків більше, тобто 87% від комерційних банків України. Сума капіталу банку (тобто його власних коштів) визначається акціонерами — учасниками банку, але не може бути меншою за розмір, встановлений НБУ. На 1 січня 2001 року загальна сума балансового капіталу банківської системи України становила 6,5 млрд. три. (17% пасивів банківської системи) [4].

Згідно з новою редакцією Закону України "Про банки і банківську діяльність", підписаного Президентом України 7 грудня 2000 року, вперше передбачено розподіл банків за територіальною ознакою і цілями створення. Головною метою створення кооперативних банків є не одержання прибутку, а можливість взаємного кредитування його учасників. Кооперативні банки створюються за принципом територіальності й поділяються на місцеві та центральні кооперативні банки. Місцеві кооперативні банки є учасниками центрального кооперативного банку, до функцій якого належать централізація і перерозподіл ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також здійснення контролю за діяльністю кооперативних банків регіонального рівня.

Нове законодавство також номінальне передбачає диференціацію банків за спектром послуг, що надаються: банки в Україні можуть функціонувати як

універсальні чи як спеціалізовані. За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними та розрахунковими. Статус спеціалізованого банк отримує у тому разі, якщо більш як 50% його активів — активи одного типу. Статус ощадного — якщо більш як 50% його пасивів — внески фізичних осіб. Закон не лише не зазначає особливостей, принципів діяльності спеціалізованих банків, а й не дає визначення Іпотечним, Інвестиційним, розрахунковим банкам. Нині відсутня статистична інформація щодо спеціалізації банківської системи України. Безперечно, спеціалізованим ощадним банком в Україні є Ощадбанк.

Світова практика виробила два принципи побудови комерційних банків:

а) принцип сегментування, коли банківська діяльність обмежена певним видом операцій чи сектором грошового ринку;

б) принцип універсальності, коли будь-які обмеження щодо діяльності банків на грошовому ринку знімаються.

У ринковій економіці функціонують різні види банків, які класифікуються за певними ознаками:

1. За формою власності:

- державні;
- приватні;
- кооперативні.

В Україні функціонують два державні банки: експортно-імпортний та ощадний. Решта банків є приватними і мають статус акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю [7, с. 51-56].

2. За масштабами операцій:

- роздрібні (акумуляують кошти численних клієнтів, невеликі за обсягом.

При цьому потрібна розвинута інфраструктура);

- оптові. Обслуговують незначну кількість великих клієнтів, а необхідні ресурси залучають на фінансовому ринку.

3. За територіальним охопленням:

- міжнародні;
- регіональні;
- банки, що ведуть діяльність у національному масштабі (колишні спеціалізовані банки).

4. За колом виконуваних операцій:

- спеціалізовані;
- універсальні.

Спеціалізовані банки обмежують свою діяльність невеликим колом операцій або функціонують у вузькому секторі ринку, або обслуговують окремі галузі економіки (ощадні, іпотечні, банки споживчого кредиту, банки підтримки, гарантійні, розрахункові (клірингові) банки або палати). Універсальні банки виконують широкий спектр банківських операцій, охоплюють багато секторів грошового ринку та галузей економіки. В Україні більшість банків універсальні, їм заборонено здійснювати діяльність лише в сфері торгівлі, матеріального виробництва і страхування.

Крім функціональної, виділяють галузеву і регіональну спеціалізації банків.

5. За порядком формування статутного фонду комерційні банки поділяються на акціонерні товариства відкритого і закритого типу та пайові банки. Характерні ознаки цих господарських товариств регламентуються Законом України "Про господарські товариства" від 16.12.93.

6. За наявністю мережі філій або безфілійні.

Сучасні тенденції у розвитку банківської справи в країнах з розвинутою ринковою економікою характеризуються збільшенням числа здійснюваних банками операцій та глобальним характером політики, що проводиться на ринку, пошуком нових її форм та методів. Це призводить до поступового втручання банків у традиційні сфери діяльності спеціалізованих кредитно-

фінансових інститутів, що забезпечує можливості для перемоги у конкурентній боротьбі за клієнтів.

Однак при тому, що банки в основній своїй масі надають величезну кількість послуг компаніям, фірмам, населенню, вони можуть робити і акценти в своїй діяльності на окремі види операцій, орієнтуючись на потреби різних груп клієнтів у відповідності з обраною для себе стратегією застосування капіталу. Тому універсальність комерційних банків як загальна притаманна їм риса не виключає і їх спеціалізації [8, с. 101-102].

Спеціалізовані комерційні банки, не відмовляючись в принципі від можливості надання універсального набору послуг, концентрують зусилля на здійсненні кількох основних банківських операцій або на обслуговуванні обмеженого кола клієнтів. Спеціалізація впливає на характер усієї діяльності банку, визначаючи особливості формування його активів і пасивів, побудову балансу, а також специфіку організації роботи з клієнтурою. Загалом в силу набуття досвіду роботи у певній сфері банківської справи, розробки технічних прийомів і методів реалізації тих чи інших операцій підвищується їх якісний рівень. Це в свою чергу зумовлює зростання дохідності окремих спеціальних операцій комерційних банків, а тому їхня діяльність в інших сферах стає не обов'язковою [8, с. 115-116].

Під час аналізу науково-методичних підходів щодо визначення функцій банків нами встановлено, що їх характеризують в основному як певний вид діяльності банку (стосовно лише окремого економічного суб'єкта), тобто на мікрорівні, однак трапляються і підходи, за якими функції банків окреслені як види банківської діяльності, що характеризують її роль в економіці країни. Зокрема, до основних функцій банківських установ економісти-дослідники відносять: депозитно-кредитну, розрахункову та емісійну функції [6, с. 46]. Пітер Роуз виділяє дев'ять функцій сучасного банку: кредитна, функція інвестиційного планування, функція платежів і розрахунків, ощадна, функція

управління потоками готівки, функція банківського інвестора (андерайтера), брокерська, страхування і трастова. У свою чергу, О. В. Васюренко зазначає, що в агрегованому варіанті банки виконують три основні функції: платіжно-розрахункову, ощадно-капіталотвірну і кредитно-інвестиційну. З. Васильченко до функцій банків відносить такі: акумуляція грошових засобів, регулювання грошового обігу та організація платіжного обороту. Німецький науковець Гюнтер Асхауер виділяє такі функції банків як кредитних установ: трансформація строків; трансформація розмірів грошових сум; трансформація ризику.

Узагальнюючи наявні теоретичні підходи до класифікації функцій банківської системи загалом та окремих банківських установ зокрема, робимо висновок про те, що функції банківської діяльності повинні:

- бути обумовлені її завданнями;
- мати об'єктивний характер;
- повинні бути відносно самостійними;
- бути спрямованими на розкриття її ролі, призначення в економічній системі.

Ураховуючи вищенаведене, ми розробили класифікацію функцій банківської діяльності за найбільш суттєвими, на нашу думку, ознаками (рис. 1). Класифікацію розроблено з метою вирішення стратегічних цілей банківської діяльності, а саме розкриття функціонального призначення банківської діяльності в Україні в сучасних умовах.

Рис. 1. Класифікація функцій банківської діяльності

Розглянемо запропоновану класифікацію функцій банківської діяльності детальніше.

Щодо спрямованості на вирішення основних цілей і завдань банківської діяльності, ми виділили такі групи функцій: акумуляційна; трансферна, трансформаційна.

Акумуляційна функція банківської діяльності полягає в мобілізації грошових доходів і заощаджень та перетворенні їх у реально діючий капітал, що становить основу для виконання нею трансфертної функції.

Трансфертна (перерозподільна) функція банківської діяльності пов'язана із трансформацією заощаджень і накопичень у капітал як один з факторів виробництва, а також із трансформацією обсягів, строків фінансування і напрямів руху капіталів відповідно до потреб суб'єктів господарювання та економіки в цілому.

При дослідженні банківської діяльності варто визначити функції, що підкреслюють її вплив на розвиток національної економіки, у тому числі й на розвиток окремої банківської установи. За нашим підходом, доцільно виділити дві групи таких функцій – це мікроекономічні і макроекономічні функції.

Зокрема, під мікроекономічними функціями розуміємо функції, які характеризують призначення і роль банківської діяльності у процесі розвитку окремої банківської установи. Макроекономічні функції підкреслюють роль банківської діяльності в розвитку економіки країни.

До мікроекономічних функцій банківської діяльності, доцільно віднести такі: функція формування прибутку, функція забезпечення банківських операцій, функція економічної безпеки, посередницька функція.

До макроекономічних функцій банківської діяльності відносяться такі функції:

- 1) функція створення грошей і регулювання грошової маси (емісійна);
- 2) функція забезпечення економічного зростання;
- 3) інтеграційна функція.

Ключовою функцією банківської діяльності є її здатність впливати на кількість грошей в обігу відповідно до потреб економіки. Функція створення платіжних засобів підкреслює важливу роль банківської діяльності в забезпеченні розвитку національної економіки: грошова маса здійснює значний вплив на стабільність грошової одиниці та на ефективність виробництва й обігу товарів.

Особливість банківської діяльності полягає в тому, що вона пов'язана з високим рівнем ризику, адже у процесі її здійснення банки в основному оперують коштами своїх вкладників, інвесторів, позичальників і тому повинні вчасно і повною мірою відповідати за своїми зобов'язаннями. У зв'язку з цим банківська діяльність виконує і стабілізаційну функцію, яка проявляється через дотримання вимог законодавчих актів, які її регламентують.

Функція забезпечення економічного зростання полягає в тому, що банківська діяльність сприяє розвитку не тільки банківської системи, а й економіки країни. Інвестиції в банківську систему внаслідок здійснення банківської діяльності сприяють розвитку реального сектору економіки і підвищенню економічного зростання країни загалом. Окрім цього, банківська діяльність приносить на вітчизняний ринок нові технології, нові стандарти ведення бізнесу, сприяє розширенню спектра банківських послуг тощо.

Інтеграційна функція банківської діяльності сприяє інтеграції країни у світовий фінансовий простір, вихід на міжнародні ринки та національні ринки зарубіжних держав. За допомогою інтеграційної функції з'являється можливість сприяння залученню іноземних капіталів у країну і забезпечується розвиток національної банківської системи та економіки.

Вагоме місце посідає поділ функцій банківської діяльності на основні і неосновні (додаткові). Звичайно, такий поділ дуже умовний. Кожна функція банківської діяльності є об'єктивно необхідною. Однак на різних етапах розвитку банківської діяльності можливе виділення пріоритетних напрямів, на яких варто зосередити увагу в першу чергу. Ці напрями стають для банківської діяльності основними.

Основні функції – це найзагальніші, найважливіші напрями банківської діяльності зі здійснення стратегічних завдань і цілей, що постають перед нею в певний історичний період. Основні функції банківської діяльності містять безліч інших її функцій, іменованих неосновними функціями. Останні як структурні складові основних функцій являють собою напрям банківської діяльності з виконання її завдань у конкретній, вузьчій сфері банківської діяльності. Особливої уваги заслуговує положення про системний характер основних функцій. Очевидно, що для основної функції як для системи характерним є зв'язок і відносини між утворювальними її елементами, якими і є неосновні функції. Деякі неосновні функції виділяються в самостійні напрями

банківської діяльності, одержуючи статус основних функцій, а окремі з основних можуть перетворитися в неосновні чи взагалі зникати.

До основних функцій банківської діяльності традиційно ми віднесли депозитно-акумуляційну функцію; кредитну функцію; платіжно-розрахункову функцію та емісійну функцію. До неосновних на сучасному етапі розвитку банківської системи можуть бути віднесені такі функції, як функції перевезення валютних цінностей та інкасації коштів банківських установ, розповсюдження платіжних карток, видачі готівки, технічного еквайрингу, побудови системи внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту. Варто зазначити, що в посткризовий період популярною стала тенденція передання неосновних функцій банківської діяльності на аутсорсинг [10], що дає банкам можливість значно скоротити затрати на ведення бізнесу.

Беручи до уваги теоретичні розробки наявних наукових досліджень і законодавчі положення стосовно функцій банківської системи за умови максимального врахування економічної сутності банківської діяльності, можна визначити такі її функції.

1. Інституційна (функція формування та розвитку інституційного середовища). Формування інституційного середовища забезпечується банківською діяльністю через визначення правил гри для учасників банківського ринку. Визначальна роль у цьому належить процесу розробки, ухвалення і реалізації законодавчих та нормативно-правових актів. Інституційна функція банківської діяльності покликана забезпечувати розвиток конкурентного середовища в банківництві, рівноправність учасників банківського ринку всіх форм власності, вільне входження і вихід із цього сегмента ринку.

2. Регламентувальна (функція регулювання банківської діяльності та реалізації регуляторної політики).

Ця функція передбачає здійснення регламентації процесу організації банківського бізнесу, регулювання діяльності банків на кредитному, валютному та фондовому ринках. Згідно із Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» регуляторну функцію здійснює Національний банк України.

3. Соціальна (функція забезпечення соціальної допомоги і захисту прав учасників банківського ринку).

Соціальний аспект банківської діяльності проявляється: у стимулюванні реалізації банками пільгових програм кредитування для незахищених верств населення (багатодітних сімей; неповносправних громадян; ветеранів війни, інвалідів дитинства, пенсіонерів тощо); в організації розробки програм фінансової підтримки сектору малого і середнього бізнесу, підприємців – фізичних осіб, фермерів; в активізації розвитку іпотечного кредитування, зокрема молодіжного іпотечного кредитування тощо.

4. Контрольна функція банківської діяльності полягає у виявленні порушень чинної законодавчої та нормативно-правової бази і забезпеченні адекватного реагування наглядових структур щодо застосування заходів впливу до порушників. Контрольна функція реалізується через банківський нагляд, податковий аудит, державний господарський контроль, контроль силових структур, фінансовий моніторинг.

Отже, проведений функціональний аналіз банківської діяльності засвідчив, що вона покликана виконувати функції, які сприяють розвиткові не тільки окремого банку, а й банківської системи та економіки країни загалом.

У розвинутих країнах найбільш поширеними видами спеціалізованих банків є інвестиційні, інноваційні, ощадні, іпотечні та експортно-імпортні. Їх діяльність зосереджена на кількох операціях для більшості клієнтів. Так, інвестиційні банки займаються переважно емісійно-засновницькою діяльністю, забезпечуючи посередництво і гарантії розміщення цінних паперів на

фондовому ринку. Інноваційні банки здійснюють довгострокове кредитування, в результаті якого можлива реалізація крупних науково-технічних проектів. Ощадні банки орієнтують свою діяльність на залучення дрібних вкладів населення на певний строк і надання позик приватним особам. Іпотечні банки видають довгострокові кредити під заставу нерухомого майна - землі, житлових будинків, споруд виробничого призначення. Експортно-імпортні банки займаються кредитуванням і видачею гарантій за операціями, пов'язаними в основному із зовнішньою торгівлею та міжнародним рухом капіталів.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Правовий статус саме державного банку визначається в ст. 7 Закону № 2121-III. Так, нею, зокрема, визначається, що державний банк – це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі. Державний банк створюється за рішенням Кабінету Міністрів України (далі – КМУ). При цьому в законі про Державний бюджет України на відповідний рік передбачаються витрати на формування статутного капіталу державного банку.

КМУ зобов'язаний отримати позитивний висновок Національного банку України з приводу наміру заснування державного банку. Отримання висновку Національного банку України є обов'язковим також у разі ліквідації (реорганізації) державного банку, за винятком його ліквідації внаслідок неплатоспроможності. Крім того, статут державного банку затверджується постановою КМУ [8].

З цього приводу А. Г. Пишний зауважує, що в основі визначення державного банку є власність на статутний капітал цього банку. Державний елемент на ринку фінансових послуг обумовлює складну, комплексну роль держави: як господарюючого суб'єкта, власника та регулятора найважливіших відносин у цій царині. Повне й однозначне розмежування функцій та обов'язків щодо власності та ринкового регулювання є основною передумовою для того, щоб створити рівні можливості для державних і приватних банків, а також уникати диспропорцій у конкуренції. З іншого боку, це вимагає прозорості схеми фінансового управління та розмежування публічних і приватних коштів, якими розпоряджається державний банк. Незважаючи на те, що державний банк функціонує як юридична особа на комерційних засадах, принциповими є: мета створення конкретного державного банку та його завдання; суб'єкт прийняття рішень у діяльності державного банку та управління ним; надходження (чи

потенційні надходження) до державного бюджету та витрати (потенційні витрати, що можуть виникнути з діяльності державного банку) державного бюджету; перспектива та юридичні можливості використання ресурсів державного банку для урядових запозичень тощо; співвідношення банківських операцій, що здійснюються на добровільних та договірних засадах із високим коефіцієнтом прибутковості до операцій, які банк здійснює як агент Уряду, а також операцій з високим рівнем ризику, які банк здійснює, щоб підтримати визначені нормативно-правовими актами галузі народного господарства та ін.

Суттєвою відмінною рисою державного банку є те, що саме держава здійснює і реалізує повноваження власника щодо акцій (паїв), які їй належать у статутному капіталі державного банку, через органи управління державного банку. цим обумовлюється й особливість процедурних аспектів із статутним капіталом, зокрема щодо зміни його розміру. Подібне рішення, а також рішення про припинення діяльності державного банку приймається КМУ. При цьому

КМУ зобов'язаний отримати позитивний висновок Національного банку України з приводу наміру зміни розміру статутного капіталу державного банку.

Разом з тим слід зауважити, що подібні специфічні риси правового статусу державних банків визначаються виключно в якості нормативних імперативів, не обґрунтовуючись при цьому системою загальних принципів їх діяльності, покладених в основу організаційно-правового механізму функціонування таких банків.

З цього приводу надзвичайно слушним є зауваження О. В. целуйко щодо відсутності законодавчого закріплення принципів діяльності державних банків, що суттєво послаблює ефективність законодавчого регулювання їх діяльності, зокрема оперативність державного управління, особливо в умовах кризового стану, а також зменшує потенціал грошово-кредитних відносин у державі. Натомість існування цих принципів у правовій реальності дозволить законодавчо забезпечити поступальний розвиток банківської справи та

підвищити довіру суб'єктів господарювання та населення до державних банків. Тому О. В. целуйко було запропоновано такі принципи: законності, суть якого полягає не лише в дотриманні вимог чинного законодавства в ході роботи державного банку, але й у здійсненні своєї діяльності в межах власної компетенції, що визначена законодавством та Статутом державного банку; «невідворотності від повідальності»; прямого законодавчого гарантування вкладів фізичних осіб; забезпеченості, результативності, об'єктивності та виправданості фінансових ризиків; оплатності банківського кредитування, строковості та обов'язковості повернення коштів; диференціації банківських послуг; оперативності в діяльності банку; цільового характеру діяльності державних банків; політичної незалежності та незалежності державного банку від впливу різних державних і недержавних органів та інституцій [11, с. 11–12].

Однак, на нашу думку, система наведених принципів є неповною, оскільки відсутні такі засадницькі принципи, як:

- принцип недискримінаційної державної політики, який полягає в рівноправності банків різних форм власності в процесі державного регулювання банківського сектору;

- принцип змагальності на ринку банківських послуг, який полягає в усуненні диспропорцій між державними банками та банками приватної форми власності, у тому числі у сферах, що охоплюються цілями створення державних банків;

- принцип обґрунтованості, зваженості та доцільності державних преференцій, який полягає в тому, що будь-які інструменти та механізми державного регулювання ринку банківських послуг, що суттєво покращують положення державних послуг, повинні застосуватися у випадку крайньої необхідності, для прикладу, з метою стабілізації фінансового сектору чи недопущення настання фінансової кризи. Але слід зауважити, що існує єдиний виняток із цього принципу, закріплений у ст. 57 Закону № 2121-III стосовно

того, що вклади фізичних осіб Державного ощадного банку України гарантуються державою.

Слід зазначити, що деякі вчені, зокрема Л. Г. Рябко, вважають, що державний банк не повинен створювати конкуренцію комерційним банкам у силу великого рівня зацікавленості держави в його прибутковості. Іншими словами, для того щоб уникнути диспропорцій у банківському секторі, необхідно виключити саму причину їх можливого виникнення – стовідсоткову державну власність. При цьому вчений вважає за доцільне розміщення державою тимчасово вільних коштів в акціях найбільш прибуткових комерційних банків, які приносять стабільні дивіденди, і в такий спосіб компенсувати відсутність прибутків від державного банку як окремого суб'єкта ринку банківських послуг [10].

Серед інших особливостей правового статусу державних банків слід визначити специфічність формування органів управління та нагляду. Так, відповідно до ст. 7 Закону № 2121-III органами управління державного банку є наглядова рада і правління банку, а органом контролю – ревізійна комісія, персональний та кількісний склад якої визначаються наглядовою радою державного банку.

Наглядова рада є вищим органом управління державного банку, до складу якої входять 15 членів, призначені в рівних долях Верховною Радою України, Президентом України і КМУ. З метою представництва інтересів держави до складу наглядової ради державного банку можуть входити представники органів виконавчої влади та інші особи, які відповідають вимогам, зазначеним у цій статті. Термін повноважень членів наглядової ради державного банку – п'ять років. Рішення наглядової ради приймаються простою більшістю голосів від загальної кількості присутніх на засіданні членів наглядової ради державного банку [8]. Інші процедурні моменти визначаються Статутом відповідного державного банку. Але слід звернути увагу на те, що в разі

прийняття рішення про часткове або повне відчуження державою належних їй акцій (паїв) державного банку – такий

банк втрачає статус державного. Тобто, навіть якщо держава буде володіти контрольним пакетом акцій, тобто нести більшість фінансових ризиків, усе одно такий банк буде вважатися комерційним. У цьому, на нашу думку, є найбільший законодавчий недолік. Справа в тому, що в будь-якому випадку рішення про розподіл дивідендів, навіть якщо держава не має сто відсотків акцій банку, приймається більшістю голосів засновників. Тобто, маючи контрольний пакет, держава так чи інакше є визначальною в політиці банку, але позбавлення його статусу державного позбавляє державу додаткових контролюючих важелів, що може призвести до втрати гнучкості та оперативності менеджменту і, як наслідок, до суттєвих фінансових збитків. Крім того, оскільки більшість акцій належить державі, то саме вона нести і більшість ризиків, які відзначатимуться на якості Державного бюджету України та величині державних активів. Іншими словами, держава, виступаючи повноцінним суб'єктом фінансових відносин, через недостатність контролю над власними активами може їх втратити.

Крім того, викликає сумнів і реалізація принципу політичної незалежності та незалежності державного банку від впливу різних державних і недержавних органів, оскільки органи його управління, зокрема наглядова рада, формуються суто політичними інституціями: Верховною Радою, Президентом України та КМУ, що може призвести до перетворення контролю над державним банком у предмет «політичних торгів». Разом із тим диверсифікація управляючих суб'єктів є необхідною і фактичною демонстрацією механізмів стримування і противаг.

Підсумовуючи викладене вище, можемо зробити такі висновки.

По-перше, природа специфіки правового статусу державних банків походить із правового статусу його активів. Вони на сто відсотків формуються

державою та належать їй, а також управляються засобами адміністрування з боку відповідних державних інституцій.

По-друге, головна відмінна риса державних банків від інших учасників ринку банківського кредитування полягає у специфічності процедур формування органів управління та контролю.

По-третє, існує певна законодавча невизначеність стосовно сфери функціонування державних банків. Справа в тому, що мета їх діяльності чітко визначається в статутах, затверджених відповідними постановами КМУ, однак ця мета не виписується чітко і конкретно, а має багато загальних трактувань.

Таким чином, виникає ситуація, за якої державні банки виступають рямими конкурентами в секторі банківського кредитування, що може негативно впливати на їх прибутковість.

По-четверте, існує законодавча невизначеність стосовно регулювання низки функціональних можливостей державних банків. Зокрема, у статуті Укрексімбанку закріплено як один із напрямів його функціонування можливість кредитувати суб'єкти господарювання, однак процедура такого кредитування та її особливості чітко не визначаються.

По-п'яте, законодавче регулювання кредитної діяльності державних банків вимагає введення в правове поле засадницьких принципів їх діяльності як окремих і самостійних фінансових інституцій.

Також суттєвим недоліком убачається і процедура формування наглядової ради державних банків потенційно різними за своїми політичними орієнтирами державними інституціями. Подібна ситуація може призвести до неефективності їх менеджменту та втрати прибутковості.

Разом із тим, незважаючи на існуючі недоліки та проблемні аспекти регламентування правового статусу державних банків, слід зауважити, що саме їх кредитна діяльність в умовах гострої нестачі оборотних коштів та девальвації національної валюти здатна суттєво підвищити рівень можливостей для

суб'єктів господарювання на ринку залученого капіталу. Подібне можливо через те, що державні банки є елементом системи загальнодержавного регулювання фінансового сектору, а отже, держава саме через такі банки здатна реально впливати на подолання кризових явищ в економіці та стимулювати господарюючих суб'єктів до інтенсифікації власної діяльності.

ВИСНОВКИ

Своєчасне вирішення визначених вітчизняними вченими недоліків системи регулювання банківських установ України, на жаль, не здійснено, а, навпаки, призвело до тих втрат, яких зазнала сучасна економіка та банківська система як її складова. Як приклад, органи регулювання не змогли у достатній мірі ідентифікувати та зменшити системні ризики, що пов'язані з швидким зростанням обсягів кредитних операцій та збільшенням цін на активи, перш за все – на нерухомість. Зазначене призвело до проциклічного характеру кредитної діяльності вітчизняних банків, сприяла цьому лібералізація Національним банком України деяких норм стандартів оцінки кредитоспроможності (відміна критеріальних рівнів за показниками кредитоспроможності клієнтів, що значно розширило можливості потенційних позичальників з підвищеними ризиками). Посилились ці проблеми проциклічним характером визначення норм достатності банківського капіталу, які дозволяють банкам мати менший капітал у сприятливих умовах, коли зростання конкуренції та обсягів позичок неминуче призводить до формування системних ризиків та зниження стандартів оцінки ризику. Необхідно відмітити, що ці процеси характерні майже для всіх країн світу, а не лише для України.

Однією з проблем неефективності регулювання за фінансовим сектором є відсутність в Україні органу, який би відповідав за розробку політики фінансового сектора. Як наслідок, відсутність стратегії розвитку фінансового сектора, складовою якої є стратегія розвитку регулювання та нагляду. Незважаючи на значну кількість підтверджень позитивного впливу інституційної незалежності органів регулювання та нагляду за фінансовим сектором, законодавство України не містить відповідних норм та положень. Політичне керівництво України досі не схильне надавати незалежність органам регулювання та нагляду за фінансовим сектором. Однією з причин є застереження, що широке коло повноважень щодо застосування санкцій

органами регулювання та нагляду спричинить їх неконтрольоване застосування до тих, хто не дотримується правил, та несистемність встановлення порядків правозастосування.

На відміну від країн Європейського Союзу (навіть країн Східної Європи, які нещодавно приєдналися до ЄС), посади вищих посадових осіб Національного банку України не є належним чином захищеними від політичного тиску через існування відповідних законодавчих інструментів.

Так, відповідно до статті 85 Конституції України, статті 18 Закону України «Про Національний банк України», Голова Національного банку України призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України строком на п'ять років. Відповідно, термін перебування Голови на посаді не довший за термін повноважень Президента, а тому може співпадати з виборчими циклами, що посилює вплив політичного чинника під час призначення Голови Національного банку України. Крім того, серед підстав дострокового звільнення Голови Національного банку України Закон передбачає відставку за політичними мотивами, за поданням Президента в межах його конституційних повноважень. При цьому Конституція України не передбачає підстав для внесення Президентом України до Верховної Ради України подання щодо звільнення з посади Голови Національного банку України.

Крім того, Закон України «Про Національний банк України» не визначає структурних підрозділів, які забезпечують банківський нагляд, відсутні кваліфікаційні вимоги до їхніх керівників, строк перебування на посаді.

Невирішеною проблемою залишається небажання банків надавати правдиву інформацію клієнтам про свій фінансовий стан, рівень ризику та наявність певних проблем, особливо це питання загострилося в період жорсткої конкуренції банків. Тому, насамперед, ця проблема повинна вирішуватися на

державному рівні, саме Національним банком України, який повинен займатися розкриттям даної інформації, що надасть можливість клієнтам спостерігати за динамікою розвитку сучасного банківського бізнесу.

Для зміцнення довіри до банківського сектору необхідно запровадження Національним банком України «інформаційно-відкритого» нагляду, що дасть змогу захистити інтереси вкладників, а також опосередкованого захисту інших банків. Запровадження такого нагляду сприятиме збільшенню привабливості банківського сектору, адже зменшиться можливість анулювання ліцензій банків внаслідок упередженої думки недобросовісних працівників органів нагляду, що в свою чергу, зробить оцінку надійності банку рейтинговими оцінками достовірнішою.

Якщо говорити про методи, які застосовує Національний банк України при здійсненні нагляду та регулюванні, то вони є досить різноманітними, але перебувають на сьогоднішній день у проміжному етапі: між формальним методом та змістовим. Проте, необхідно зазначити, що наглядові органи не завжди вчасно помічають проблеми банків, свідченням чого була кризова ситуація в Промінвестбанку, яка виникла на початку жовтня 2008 року і не була вчасно помічена наглядовим органом. Таким чином, перед законодавцями лежить завдання допомогти наглядовому органу перейти на якісно вищий рівень роботи через реорганізацію процесу нагляду та вдосконалення законодавства.

В доктрині банківського права також існує така проблема банківського регулювання, як визначення співвідношення понять «банківське регулювання» та «банківський нагляд».

Отже, банківське регулювання в Україні має ряд проблем, що виникають через недоліки нормативно-правової регламентації банківської системи. Проте, авторське бачення даної ситуації є таким, що нічого катастрофічного в вищевказаних проблемах немає, оскільки банківська система України

перебуває на етапі формування. Тому, завдяки вдалій законодавчій діяльності Верховної Ради України, нормотворчій діяльності Кабінету Міністрів України та Національного банку України в подальшому є можливість вирішення даних проблем банківського регулювання в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
4. Банківська система : підручник / [М. І. Крупка та ін. ; за ред. М. І. Крупки] ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. - 554 с.
5. Губарев К. Банківський нагляд : теорія та практика : [Електронний ресурс] / К. Губарев. – Режим доступу : <http://www.yur-gazeta.com/oarticle/1546/>.
6. Діденко О. М. Гармонізація інтересів держави та бізнесу при регулюванні банківської діяльності: теорія, світовий та вітчизняний досвід / О. М. Діденко. — Суми : УАБС НБУ, 2015. — 280 с.
7. Дудченко Н. В. Сучасні підходи до трактування поняття «банківські установи»/ Н. В. Дудченко // Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 17. — С. 64–69.
8. Дяконова І. І. Особливості сучасного стану державного регулювання банківської діяльності / Дяконова І. І., Мордань Є. Ю. // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – Вип. 31. – С. 46.
9. Іскізаров О. М. Ознаки банківської діяльності у адміністративно-правовій сфері [Електронний ресурс] / О. М. Іскізаров // Науковий вісник

Академії муніципального управління. Серія : Право. - 2015. - Вип. 2. - С. 265-270

10. Карманов Є. Банк як суб'єкт банківського права //Право України. – 2014. - №9. – с.51-56.

11. Костюченко О.А. Банківське право: Навч. посіб. — 2-ге вид., перероб. І доп. –К. : МАУП, 2013. - 240 с.

12. Колесник О. О., Журавльова Т. О. Проблеми банківського регулювання та нагляду в контексті нових вимог Базельської конвенції / Вісник Дніпропетровського університету. – 2012, том 2, № 10/1. – С. 90.

13. Кузнецова Л.В. Проблеми регулювання банківської діяльності в умовах світової фінансової кризи. / Л.В. Кузнецова // Управління у сфері фінансів, страхування та кредиту : тези доповіді всеукраїнської науково-практичної конференції, 8-10 листоп. 2007 р. – Л. : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – С. 102-103.

14. Плотнікова М. В. Підходи до визначення поняття державне регулювання діяльності банків в Україні / М. В. Плотнікова // Правовий вісник УАБС. — 2014. — № 1(4). — С. 71–74.

15. Розвиток банківської системи України / За ред. д-ра екон. наук О.І. Барановського. – К.: Інт екон. та прогнозув., 2008. – С. 386.

16. Скорупка Д. Вдосконалення українського законодавства у сфері захисту прав споживачів банківських послуг з урахуванням стандартів ЄС / Д. Скорупка, С. А. Приймак // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. - 2016. - Вип. 4(1). - С. 65-69

17. Сопко В.В., Голик С.В. Правові колізії у законодавчому забезпеченні кредитної діяльності. // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси».- Випуск 8 (29). Ч.1. – 2011. – С. 88-94.

18. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету: Монографія. – Івано-Франківськ: ОІППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. – С. 144.